

Od kvality školy ke kvalitě systému – cesty proměn českého vzdělávacího systému

DANA KASPEROVÁ, MARTIN CHVÁL

V redakční výzvě k předkládanému monotematickému číslu *Od kvality školy ke kvalitě systému* jsme připomínali několik známých událostí. Uběhlo třicet pět let od počátků svobodného proudění myšlenek, zkušeností, idejí, konceptů, kterými se české školství mohlo začít po roce 1989 nejen inspirovat, ale i nechat vést. Od schválení nového školského zákona, který radikálně ukotvil výsledky proměn a diskusí (politických, akademických, profesně učitelských) o nové podobě školství v 90. let 20. století a nastavil mantinely a prostor pro realizaci kurikulární reformy českého školství v souladu s výzvami evropské vzdělávací politiky, uběhlo dvacet let.

V obou případech se jedná o „výročí“, která vybízejí k reflexi, poohlédnutí, zamyšlení a širší diskusi nad skutečností, zdali pokusy o vnitřní proměnu školy, výuky a výchovy podnítily hlubší změny českého vzdělávacího systému, otevřely zásadnější otázky ke kultuře výuky a životu školy. Předkládané monočíslo si klade stejný úkol a cíl.

Společensko-politické změny po roce 1989 dnes již začínáme řadit do „nejnovějších, současných dějin“ a začínáme je chápat jako „uzavřenou etapu“ reformy světového pořádku ukončenou současnými dramatickými globálními událostmi (válka na Ukrajině a snahy Ruska o revizi geopolitické rovnováhy světa, koronavirová krize a její dopady na globální ekonomiku, role Číny ve světovém obchodu i politice, úsilí USA o revizi role Spojených států v globální ekonomice i vojenské světové obraně a v neposlední řadě otázky globálního oteplování, udržitelnosti, „zelené politiky“ a proměny trhu práce a občanské každodennosti

pod vlivem intenzivní a prakticky nekontrolovatelné digitalizace a dopadů umělé inteligence). Je proto nutné, i když ne zcela samozřejmé, tematizovat období 1990–2020 jako specifickou etapu moderních dějin, které usilovaly o prosazení programu rozvoje občanské společnosti, hodnot diverzity, inkluзивity, celoživotního rozvoje a vzdělávání občanů v otevřené společnosti. Občanská emancipace jako základní prostředek osobního, osobnostního i společensko-kulturního růstu chápáného nikoli jako pokrok k lepšímu a výkonnějšímu stavu (kvantitativní růst), ale jako reflexe k tomu být otevřenější vůči sobě i druhým a dávat prostor sobě i partnerům (kvalitativní proměna a změna) si v daném ohledu vyžadovala rozvíjet hodnotu vzdělání, kvalitu školy jako základ kvality vzdělávacího systému.

Etapu třiceti let vzdělávacích proměn samozřejmě není možné zachytit v jednom čísle časopisu. V překládaném čísle se reflexe proměn každodennosti školy, kultury učení, školní demokracie a sociálního života školy, role aktérů vzdělávání ukazuje celkem v sedmi studiích – sondách do dynamiky i struktury vzdělávacích proměn. Úvodní studie reflektuje zejména akademickou rovinu nad otázkami reformy školy, výchovy a vzdělávacího systému v Československu a v České republice v letech 1990–2000 (Kasperová, Kasper). Text poukazuje na základní požadavky akademické obce, na reformní program a zásady, které měly být při promýšlení proměn školství stěžejní. Zohledněna je i otázka spolupráce a komunikace akademické obce a vzdělávací politiky. Jak upozornili recenzenti této studie, nemohl být již poskytnut větší prostor rekonstrukci a reflexi snah aktivních reformních učitelů a učitelských uskupení z 90. let 20. století, přestože i ty sehrály naprosto klíčovou roli v koncipování programu reformy školy 90. let. Je však dobrou zprávou, že tato analýza by měla být brzy pro čtenáře *Pedagogiky* k dispozici a měla by doplnit obraz reformního kaleidoskopu 90. let 20. století v České republice. Vždyť právě v rovině učitelské reformně školské angažovanosti se v 90. letech zrodila velmi důležitá spolupráce učitelů, širší pedagogické veřejnosti a neziskových organizací. Jednou z nich, která vycházela z hodnot otevřené společnosti, byla společnost Open Society Found a její program Začít spolu. Prakticky, konkrétně, s vnitřní motivací učitelů o proměnu školy dokázal program Začít spolu nejen měnit podobu výchovy a vzdělání v mateřských a základních školách, ale i vést učitelskou veřejnost k aktivní diskusi o postavení a pojetí žáka, o procesu učení, o spolupráci učitelů ve škole. Jak proměnil tento program „mindset“ učitelů, kulturu učení, každodenní chod školy – vzdělávací cíle, obsahy i prostředky –, tematizují další dvě studie tohoto monočísla (Chvál, Poche Kargerová a Šíp, Denglerová).

Vsadit na „přirozené danosti žáka“, na osobnostní rovinu učení znamenalo nejen „přestavět“ pojetí cílů a obsahů, ale i prostředků vzdělávání, mimo jiné i otázky hodnocení žáků. Jakou cestu ušlo české školství v diskusi i praxi reformy školního hodnocení ukazuje studie zaměřená na jeho proměny s ohledem na limity dané vzdělávací politikou, širší diskusi rodičovskou i společenskou, ale zejména s ohledem na proměnu vzdělávání vedeného kompetenčním modelem (Spilková, Kratochvílová). V návaznosti na tuto obsáhlou studii se čtenáři mohou seznámit i s pohledem na problematiku formativního

hodnocení v „zrcadle“ mezinárodních studií – na pojetí tématu a limity v jeho implementaci (Bačová, Fizek).

Proměna školy v devadesátých letech a změna vzdělávacího systému se obracela k „osvědčeným“ reformním principům, mezi něž bezesporu můžeme zařadit věkovou heterogenitu jako základ podporující aktivizaci učení a zejména sociální rozvoj osobnosti při učení. Jedná se o principy, které nejvíce spojujeme s pedagogikou M. Montessori, P. Petersena, ale i dalších meziválečných reformních pedagogů či celkově se sociálními koncepcemi vzdělávání opírajícími se o pedagogický pragmatismus. V tomto čísle přinášíme analýzu jednoho zajímavého „školního příběhu“ – vliv věkové heterogenity na kognitivní rozvoj žáků ve SCIO školách (Kurian, Lalák, Letochová, Richterová). Nebyly to ale jen soukromé školy jako uvedené SCIO, které obohatily náš vzdělávací systém z prostředí podnikatelské sféry. Vedle výše zmíněné nadace Open Society Found se objevily o něco později i nadace domácích ekonomických subjektů, které začaly podporovat různé aktivity ve vzdělávání bez přímého ohledu na vlastní ekonomickou návratnost. Ve svých rozhodováních se opíraly o zkušené kolegy z oblasti vzdělávání z akademického i neakademického prostředí. Jako příklady můžeme uvést aktivity Člověka v tísní, projekt Pomáháme školám k úspěchu Nadace manželů Kellnerových, paletu aktivit Nadace České spořitelny (např. vznik a podpora H-matu, Elixíru do škol, Učitele naživo). Poslední studie v monočísle reflektuje určitý aspekt činnosti projektu Eduzměny, jednoho z nejkompexnějších projektů Nadace České spořitelny. Zaměřuje se na celkový rozvoj školy jako instituce a jako sociálního společenství učitelů, žáků, rodičů a širší společnosti. Poukazuje na to, jak uchopit leadership a jak jej učinit prostorem pro rozvoj instituce a všech zúčastněných aktérů, jaké překážky a limity je při tom nutno překonat. Prostřednictvím kvalitativní metodologie opřené o řadu dat se věnuje leadershipu v mateřských školách, na vzdělávacím stupni, který neoprávněně stojí stranou výzkumnické pozornosti (Soukeníková, Stiborková, Yevdokimova).

Co o cestě české proměny školy a systému říká předkládané monočíslo?

Odpovědi raději necháme na čtenářích, ale pokud můžeme jako editoři tohoto čísla sdílet svůj pohled, pak se jedná o cestu, která „byla myšlena vážně“. Sami editoři patří ke generaci, která proměnu vzdělávacího systému i každodenní kultury školy zažila v mnoha ohledech „na vlastní kůži“. Byli jsme přítomni mnoha setkáním nezávislých učitelských organizací, které si kladly za cíl proměnu vzdělávání a postavení žáka v učení i celkové komunikaci školy. Tyto organizace přitom dokázaly jak „zaktivizovat“ pro daný úkol akademickou veřejnost, tak i neponechat „v klidu“ politickou reprezentaci. Devadesátá léta byla prosycena „nutností“ změnit české vzdělávání v premisách demokratické, humanistické cesty vzdělávání. Aktéři v tomto ohledu usilovali o změny, které měly ukotvit návrat českého školství k pedagogické „kvalitě“ dané domácí tradicí i mezinárodní otevřeností. I když pohledy a cesty na tyto návraty se různě lišily, nelze přehlédnout hlavní „krédo“ aktérů proměn školy i systému: kvalita vzdělání znamená hlubokou hodnotu a „jistotu“

pro demokratickou proměnu české společnosti 90. let. Z tohoto „zázemi“ jsme čerpali po celá 90. léta a na počátku 20. století. Tento pedagogický „podklad“ si neseme i do další nelehké etapy proměny vzdělávání daného již zmiňovanými výzvami geopolitického přeskupování moci ve světě i v Evropě, problematikou udržitelnosti ve všech oblastech života globální a digitální společnosti. Jak s tímto „dědictvím“ naložíme v následujících diskusích o proměně vzdělávání, to již bude předmětem budoucích reflexí a analýz.

Na závěr bychom chtěli poděkovat všem, kteří v poměrně krátké době od publikování výzvy nabídli kvalitní texty reflektující proměny českého vzdělávání. Obdrželi jsme 19 anotací autorských záměrů, z nich pak 13 textů, přičemž 11 prošlo úspěšně recenzním řízením. Sedm z těchto textů je publikováno v tomto monočísle a čtyři další, tematicky vzdálenější, budou publikovány v nejbližším nemonotematickém čísle *Pedagogiky*. Velký dík na tomto místě patří i recenzentkám a recenzentům, kteří svými kvalitními posudky posunuli texty k přesnosti a kompaktnosti a byli důležitou oporou editorům při přípravě tohoto monočísla. Uvedeme je zde v abecedním pořadí: Aneta Boháčová, Eva Dvořáková Kaněčková, Martina Fasnerová, Miroslava Kovaříková, Jana Kratochvílová, Milan Kubiátko, Veronika Laufková, Barbora Loudová Stralczyňská, Stanislav Michek, Marie Najmonová, Petr Najvar, Anna Páchová, Jakub Pivarč, Jana Poche Kargerová, Eva Potužníková, Veronika Rodová, Jaroslava Simonová, Jan Slavík, Karel Starý, Markéta Šauerová, Ladislava Šlajchová, Anna Tomková, Miluše Vítečková, Vojtěch Žák.

Relativně vysoké počty autorů z akademického i neakademického prostředí dokladují zájem se společně potkávat u tématu kvality školy a vzdělávacího systému bez ohledu na to, zda se jim to někde nějak započítá. Stejně tak široký okruh ochotných a zodpovědných recenzentů nás nabíjí optimismem při pohledu do budoucnosti pedagogiky jakožto oboru stále reflektujícího a vybízejícího k péči o kvalitu výchovy a vzdělávání.

doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D.,

Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, katedra primární a preprimární pedagogiky;

e-mail: dana.kasperova@tul.cz

doc. PhDr. Martin Chvál, Ph.D.

Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra preprimární a primární pedagogiky;

e-mail: martin.chval@pedf.cuni.cz